

Πολιτική. Υπέρ ενός άλλου ορισμού

Γιάννης Μεταξάς

Κάποιοι από εμάς που – από επιθυμία ή και από χρέος – βρεθήκαμε να λεγόμαστε «πολιτικοί επιστήμονες» δίνουμε έναν ορισμό της πολιτικής με ένα κριτήριο αρκετά γενικευτικό. Ετσι ώστε να περιλαμβάνονται σε αυτόν οι περισσότερες δυνατές περιπτώσεις. Το πλεονέκτημα – μεθοδολογικό – παραμένει ισχυρό.

Ορίζαμε λοιπόν ως πολιτικό «ό,τι μπορεί να έχει σχέση με τα συμφέροντα των πιο πολλών ανθρώπων».

Όμως, όση εννοιολογική χωρητικότητα, και ιδεολογική αξιοπρέπεια, και αν διαθέτει η φράση, αυτά που σήμερα συμβαίνουν, σε βάρος ακριβώς των πιο πολλών, δεν επιτρέπουν να αρκούμεθα σε μια τέτοια αφαιρετική πολυτέλεια.

Ο ορισμός πρέπει να γίνει, επειγόντως, απεικονιστικός. Δηλαδή συγκεκριμένος, με αναφορά σε εκείνα που κάθε φορά πραγματικά απειλούνται. Σε εκείνα που ο άνθρωπος όποιος κι αν είναι, όπου κι αν βρίσκεται, πολίτης ή κάτοικος μιας χώρας, δικαιούται να διεκδικεί για την ευτυχία του.

Ποια είναι άραγε αυτά που σήμερα συσιστούν συγκεκριμένες και άμεσες απειλές;

A. Η κλιματική εκτροπή (αφήστε τη λέξη αλλαγή, είναι συγκαλυπτική). Έχει θέσει τον πλανήτη κάτω από ολική φυσική καταστροφή.

B. Οι δημοκρατικοί θεσμοί (προϋποθετικοί για την ύπαρξη αυτής της ίδιας της πολιτικής ως Πολιτείας). Είτε είναι ανενεργοί είτε ψευδεπίγραφοι σε πολλές χώρες. Ετσι ώστε να εξουδετερώνεται η επιταγή της κοινωνικής μας εκπροσώπησης στην εξουσία.

Γ. Το κράτος δικαίου (ως ελεγκτική εγγύηση της δημοκρατίας). Εφθασε να θεωρείται προσδοκόμενο, ενώ καταστρατηγείται, ακόμα και σε χώρες που δεν θα το περιμέναμε. Κάτι που όμως το ανεχόμαστε

Δ. Οι υπερκείμενες αντιγόνειες αξίες (αυτές που ισχύουν πάνω από τους εκάστοτε τυπικούς κανόνες: ελευθερία, αλληλεγγύη, αξιοπρέπεια) αγνοούνται εξοργιστικά και περιορίζονται σε καταπραϊντικές αναφορές, ενώ πρέπει να επικαθορίζουν όλα τα παραπάνω.

Γι' αυτό λοιπόν ένας νέος ορισμός της πολιτικής είναι απαραίτητος όσο ποτέ. Ωστε πάνω σε κάθε συγκεκριμένο αρνητικό γεγονός να υπάρχει απάντηση που να αποτελεί και το μέτρο ποιότητας της εξουσιαστικής πράξης.

Και όχι μόνο για να μην καιγόμαστε. Η τέφρα δεν είναι μία. Και παρά τον μύθο, δεν ξανάδωσε πουθενά ζωή. Πουθενά.

Ο κ. Γιάννης Μεταξάς είναι επίτιμος καθηγητής πανεπιστημίων, τακτικό μέλος της Academie Europeenne Interdisciplinaire des Sciences.

Γιώργος Σιακαντάρης

Η κυβέρνηση κατά καιρούς, για επικοινωνιακούς λόγους, φέρνει και μετά ξεχνά το ζήτημα του διαχωρισμού κράτους - Εκκλησίας. Αυτός ο διαχωρισμός εμφανίζεται – όχι μόνο από την κυβέρνηση – ως μαγικό κλειδί που αυτομάτως θα ανοίξει τις πύλες της χώρας στην πρόοδο. Με αφορμή τον Δεκαπενταύγουστο, τη μεγάλη γιορτή της Κοίμησης της Θεοτόκου, γιορτή ολοκληρωμένης της χριστιανότητας, όχι μόνο της Ορθοδοξίας, ας συλλογιστούμε ορισμένα πράγματα, μια που αυτά καθόλου δεν είναι τόσο απλά και μονοσήμαντα.

Στην Κεντροανατολική Ευρώπη οι εθνικές ταυτότητες σφυρηλατήθηκαν στη βάση ενός πολιτικού προγράμματος αμφισβήτησης των πολυεθνικών αυτοκρατοριών, συμπεριλαμβανομένης και της Οθωμανικής. Εδώ η αίσθηση εθνικής ταυτότητας και συνείδησης διαμόρφωσε το κράτος, ενώ στη Δυτική Ευρώπη ήταν το κράτος που διαμόρφωσε την εθνική συνείδηση. Αυτή η αίσθηση εθνικής ταυτότητας στηρίχθηκε στη θρησκεία και στη γλώσσα ως ταυτοτικά στοιχεία. Και στην Ελλάδα η αίσθηση εθνικής ταυτότητας (θρησκεία - γλώσσα) προϋπήρξε του κράτους. Αυτή η αίσθηση στηρίχθηκε στην Εκκλησία και στους διανοούμενους και όχι στο ανύπαρκτο τότε κράτος. Η Εκκλησία προϋπήρξε του έθνους-κράτους. Συνεπώς αυτό ταυτίστηκε με αυτήν και όχι το αντίθετο. Οποιοσδήποτε αγνοεί τα παραπάνω πέφτει εύκολα θύμα «προοδευτικών» απλοποιήσεων.

Στη χώρα μας χρειάζεται ένας διπλός διαχωρισμός: της Εκκλησίας από το έθνος-κράτος και της πλουραλιστικής κοινωνίας από την Εκκλησία. Αυτό σημαίνει τρία κυρίως πράγματα. Κατάρτηση της συνταγματικής κατοχύρωσης περί επικρατούσας θρησκείας, όχι στη θρησκευοποίηση της πολιτειακής και πολιτικής

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες στη χώρα μας επανέρχεται επιμόνως προς συζήτηση το άκρως αμφιλεγόμενο ζήτημα, το σχετικό με τον διαχωρισμό της εκκλησίας από το κράτος, χωρίς πάντως έως σήμερα να έχουν προταθεί πειστικές λύσεις στα πολυάριθμα προβλήματα που θα προκύψουν από μια τέτοια εξέλιξη.

Το γεγονός είναι ότι η ορθόδοξη χριστιανική πίστη είναι κυριολεκτικά ζυμωμένη με τα ιστορικά βιώματα και τη μοίρα του ελληνικού λαού επί πολλές εκατονταετίες, με αποτέλεσμα κάθε απόπειρα αποσύνταξης του ενός στοιχείου από το άλλο, πόσω δε μάλλον κάθε προσπάθεια βεβιασμένης και άκριτης απόξευξης και διαμερισμού, να συναντάει σφοδρότατες αντιδράσεις και εντονότερες διαμαρτυρίες εκ μέρους τόσο της εκκλησιαστικής κοινότητας όσο και ενός σημαντικού τμήματος της ελληνικής κοινωνίας.

Πρόδηλο είναι ότι οι περισσότεροι θιασώτες της εν λόγω αποσύνδεσης υποστηρίζουν μετ' επιτάσεως ότι η ελλαδική κρατική οντότητα πρέπει να απαρτηθεί κάθε οργανικό δεσμό με το εκκλησιαστικό σύστημα, προκειμένου να αποδυναμωθούν συνακόλουθες βλαπτικές παθογένειες και ανεπίτρεπτες εξαρτήσεις, ενώ βεβαίως αποδέχονται

Κρατικός θεός ή «είδωλο

Η Εκκλησία προϋπήρξε του έθνους-κράτους. Συνεπώς αυτό ταυτίστηκε με αυτήν και όχι το αντίθετο

ζωής (θρησκευτικός όρκος - θρησκευτικές εικόνες σε δημόσιες υπηρεσίες) και όχι στην «εκκοσμίκευση» της Εκκλησίας (πνεύμα αντί πλούτος και εξουσία).

Το πρώτο και το δεύτερο εντέλλεται να φέρει εις πέρας η Συνταγματική Πολιτεία. Όσον αφορά το τρίτο, είναι βέβαιο ότι η Εκκλησία δεν μπορεί να επιστρέψει στην εποχή του 1ου αιώνα μ.Χ., όταν οι Απόστολοι Παύλος και Ιάκωβος καταδίκαζαν τα πλούτη, τις πολυτέλειες και τις υλικές απολαύσεις, ή και τρεις αιώνες αργότερα, όταν ο Μέγας Βασίλειος στην «Ομιλία προς τους πλουτούντας» (368 μ.Χ.) ανέφερε πως «αν είχες ενδύσει τον γυμνό, εάν είχες δώσει τον άρτο σου σ' αυτόν που πεινά, εάν η πόρτα σου είχε ανοιχθεί σε κάθε ξένο, εάν είχες γίνει

πατέρας των ορφανών, εάν συνέπασχες με κάθε αδύνατο, για ποια χρήματα τώρα θα δοκιμάσεις λύπη;».

Αυτή η εποχή έχει προ πολλού αντικατασταθεί από την κυριαρχία του επίγειου πλούτου και εξουσίας. Η Εκκλησία δεν μπορεί να επιστρέψει σε αυτήν, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες ορισμένων ιεραρχών. Όσο και να επιδιώκει η Εκκλησία να αντισταθεί στην εκκοσμίκευσή της, συνειδητοποιεί πως – είτε με διαχωρισμό κράτους - Εκκλησίας είτε χωρίς – στον νεωτερικό κόσμο μετατρέπεται σε κρατικό και οικονομικό θεσμό.

Μπορεί όμως η Εκκλησία σήμερα να εκφράσει την Πίστη και τη Θεία Χάρη και όχι το έθνος-κράτος; Ναι, αν θέλει να επιστρέψουν οι πιστοί στην πίστη και

Θρησκεία και κράτος

Ανδρέας Γ. Μαρκαντωνάτος

ταυτόχρονα – τουλάχιστον έως έναν βαθμό με ορισμένες σοβαρές επιφυλάξεις – τον κυριαρχικό ρόλο που επιτελεί σε όλες τις εκφάνσεις της ελληνικής κοινωνίας η άδολη και πηγαία θρησκευτική ευλάβεια των πολυπληθέστατων ορθόδοξων πιστών.

Ωστόσο, ένα κρίσιμο ερώτημα προκύπτει αβίαστα: κατά πόσον είναι δυνατόν ο νομοθέτης, όσο νηφάλια καλοπροαίρετος κι αν είναι, να διαμερίσει με ακρίβεια τα συστατικά μέρη μιας τέτοιας προαιώνιας σύμφυσης μεταξύ της ορθόδοξης εκκλησίας και της ελλαδικής κρατικής υπόστασης, καθώς επίσης να απαλείψει εξ ολοκλήρου κάθε πολιτική διάσταση από τις πάνδημες θρησκευτικές εκδηλώσεις και εορτές;

Θα ήταν, νομίζουμε, αρκετά διδακτικό για όλους τους εμπλεκόμενους σε αυτή

την αντιπαράθεση, εάν αναλογιστούμε ότι και στην αρχαία Ελλάδα ο θεολογικός προβληματισμός ήταν συχνότατα άρρηκτα συνυφασμένος με τις επικρατούσες πολιτικές δομές και τα καθεστώτα θεσμικά όργανα, καθώς επίσης η τελετουργική λατρεία ενίοτε αποτελούσε ισχυρότατο συνεκτικό παράγοντα για ευρύτερα πολιτειακά μορφώματα. Ειδικότερα, στην κλασική αρχαιότητα και ιδίως στην Αθήνα του πέμπτου αιώνα π.Χ., για την οποία διαθέτουμε πλήθος κειμενικών μαρτυριών και μνημειακών τεκμηρίων, το θρησκευτικό αίσθημα όχι μόνο διαχέεται ανεμπόδιστα εντός του συνόλου των πολιτικών και κοινωνικών διαδικασιών, αλλά επίσης αρκετές φορές αποτελεί εκείνη την τελεστική δύναμη η οποία ενεργοποιεί τα πολιτικά αντανάκλαστα των δρώντων υποκειμένων. Μολονότι η αθηναϊκή θρησκεία διαφοροποιείται από το χριστιανικό δόγμα ως προς την απουσία ιερών κειμένων και συγκροτημένου ιερατείου – αφού, ως γνωστόν, συγκεκριμένα ποιητικά κείμενα επέχουν θέση ευαγγελικής, θα λέγαμε, και κατηχητικής παράδοσης, καθώς οι περισσότερες ιεροπραξίες και τελετουργίες διενεργούνται από τους ίδιους τους αθηναίους πολίτες –, η θρησκευτική ευσέβεια και η λατρευτική

της αγνότητας»;

όχι να εγκλωβίζονται στον μισαλλόδοξο εθνικισμό. Από εδώ θα έπρεπε να ξεκινά η συζήτηση. Η ανεξαρτημένη από το κράτος-έθνος Εκκλησία οφείλει να σκύψει πάνω από την πηγή των οικουμενικών πανανθρώπινων χριστιανικών αρχών, οι οποίες δεν ταυτίζονται με κανένα συγκεκριμένο έθνος. Αυτό εξέφρασε με θαυμαστό τρόπο ο Μητροπολίτης Αλεξανδρουπόλεως Ανθίμος, ο οποίος, απαντώντας στα κηρύγματα χολής και μίσους του Μητροπολίτη Καλαβρύτων Αμβροσίου για τα τραγικά θύματα των πυρκαγιών, του είπε πως «δεν είναι αυτός ο Χριστός μας». Η απάντηση του Αλεξανδρουπόλεως εκφράζει αυτόν τον χριστιανικό οικουμενισμό. Το ίδιο κάνει με το έργο του και ο Πατήρ Αντώνιος της Κιβωτού του Κόσμου.

Από τη μεριά του ο ρηχός αντικληρικαλισμός είναι ένας εργαλειώδης φιλελευθερισμός. Ο Διαφωτισμός και η νεωτερικότητα δεν αμφισβητούν την ατομική πίστη, απορρίπτουν μόνο την ταύτιση της οποιασδήποτε θρησκευτικής πίστης με την κοσμική εξουσία. Οσοι απαξιώνουν την ατομική πίστη στο όνομα του Διαφωτισμού μάλλον δεν ξέρουν «πού πατούν και πού πηγαίνουν». Στο όνομα του Διαφωτισμού μπορούν να μιλούν για την «επίγεια πόλη» και μόνο, την «ουράνια» ας την αφήσουν στην Εκκλησία. Από την αντίθετη πλευρά, τα «χωράφια» της Εκκλησίας οφείλουν να βρίσκονται μόνο στην ουράνια και όχι στην επίγεια εξουσία.

Υπάρχουν δύο διέξοδοι για το θρησκευτικό συναίσθημα. Η μία, η αντιδραστική,

είναι αυτή που λέει ότι οι λαοί, τα κράτη, οι Εκκλησίες πρέπει να αναδιπλωθούν και να επιστρέψουν στις παραδόσεις τους και τον εθνικισμό. Αυτό αποτυπώνεται στην άνοδο της Ακροδεξιάς. Και η άλλη, η προοδευτική-αστική, είναι αυτή που υποστηρίζει ότι η επιβίωση του θρησκευτικού συναισθήματος, για όσους το έχουν ανάγκη, εξαρτάται από την αποδέσμευση της Εκκλησίας από το έθνος-κράτος και την επιστροφή της στα πανανθρώπινα μηνύματα.

Παραθέτω εδώ ένα παράδειγμα αυτής της προοδευτικής-αστικής αντίληψης. Στο περίφημο διήγημα του Στρατή Μυριβήλη με τίτλο «Κάτω από τον άδειο ουρανό» αυτός αναφέρεται σε μια κατάσταση όπου η σοφία των ανθρώπων είχε φτάσει τόσο υψηλά, ώστε διαπερνώντας τον καθρέφτη του ουρανού διαπίστωσε πως ο ουρανός ήταν άδειος από Θεό. Εκτοτε «η φρίκη της μοναξιάς περνούσε την καρδιά των ανθρώπων... ο ξεπεσμός άπλωνε τη λειχήνα της μούχλας του πάνω στη γη και την περιτύλιγε από παντού με το μαλακό χνούδι της». Μέχρι που ο Θεός λυπήθηκε τους ανθρώπους και τους έστειλε το Αστρο Της Αγάπης. Τότε οι άνθρωποι είδαν ότι «Θεός είναι το είδωλο της αγνότητάς μας, κοπταμένο στον γαλάζιο καθρέφτη του ουρανού». Μέσα από αυτό εμφανίστηκε η Γυναίκα-Θεοτόκος, η αιώνια πηγή της αγάπης, κρατώντας τον Θεό-Παιδί. Βεβαίως ένας τέτοιος Θεός «είδωλο της αγνότητας και της αγάπης» είναι πολύ διαφορετικός από τον κρατικό θεό του άρθρου 3 του Συντάγματος και του Καλαβρύτων.

Δεν ενδιαφέρει αν πιστεύει ή όχι κανείς στην αλήθεια του εξ αποκαλύψεως Θεού ή της επίπλαστης κατά Βολταίρο θρησκείας. Θεωρώ όμως ότι ο Θεός του Μυριβήλη, του Αλεξανδρουπόλεως και του Πατέρα Αντωνίου είναι η Αγνότητα και η Αγάπη. Ή – με τα λόγια πάλι του Βολταίρου (Φιλοσοφικό Λεξικό) – «υπάρχει κάποιος Θεός και αυτός πρέπει να είναι δίκαιος». Η πίστη στον «δίκαιο Θεό» αφορά όλους. Πιστούς, αγνωστικιστές και άθεους, Έλληνες και αλλοδαπούς.

Ο κ. Γιώργος Σιακαντάρης είναι δρ Κοινωνιολογίας.

κατάνυξη επανειλημμένως πλαισιώνουν γόνιμα και ενισχυτικά όλα τα πολιτικά και στρατιωτικά εγχειρήματα αυτής της τωόντι ηγεμονικής πόλης-κράτους.

Προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση το γεγονός ότι το αθηναϊκό εορτολόγιο ήταν κατάφορτο με μηνιαία ιερωτικά δρώμενα και ενιαύσιες μεγαλοπρεπείς εορτές. Ιδίως οι περιλαμβανόμενες πομπικές εκδηλώσεις κατά τη διάρκεια των Μεγάλων Παναθηναίων εν μέσω του θέρους σκοπό είχαν όχι μόνο να τιμήσουν την πολιούχο και προστάτιδα θεότητα της πόλης, την Αθηνά, αλλά επίσης να προβάλλουν με υποβλητική ιεροπρέπεια το απάραμλλο μεγαλείο και την εκτυφλωτική πολιτιστική ακτινοβολία της αθηναϊκής θαλασσοκρατίας. Με παρόμοιο τρόπο λίγους μήνες νωρίτερα, κατά την περίοδο της άνοιξης, οι Αθηναίοι διοργάνωναν τους επίσημους δραματικούς διαγωνισμούς των Μεγάλων Διονυσίων, οι οποίοι μέσα από τη μουσικοχορευτική ιεροπραξία των θεατρικών και μουσικών δρωμένων ενδυνάμωναν την πεποίθηση των αθηναίων πολιτών στην ηθική και πνευματική υπεροχή της ηγεμονίας τους και συνάμα εμπέδωναν τους συμμαχικούς δεσμούς με άλλες σημαντικές ελλαδικές πόλεις. Κατά συνέπεια, και στις δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις η θρησκευτική ευσέβεια συμπορεύεται με τον φλογερό πατριωτισμό

αξιοπρόσεκτο μάλιστα είναι ότι στο πλαίσιο των θεατρικών αγώνων, όπου με εντυπωσιακό τρόπο συναιρείται ο θρησκευτικός ζήλος με την ψυχική ανάταση και τη θερμή φιλοπατρία των πολυάριθμων θεατών, αναδεικνύονται μέσα από την εύγλωττη παρηγορία των δραματικών χαρακτήρων κρίσιμοι προβληματισμοί όσον αφορά τον ηθικό ρόλο που οφείλουν να επιτελούν οι θεοί μέσα στον κόσμο των θνητών.

Ετι σπουδαιότερον, η αθηναϊκή πολιτεία του χρυσού αιώνα του Περικλή μεριμνούσε αδιαλείπτως για την ενίσχυση του θρησκευτικού φρονήματος όλων ανεξαιρέτως των κατοίκων της μέσω αμιγώς πολιτικών θεσμών, όπως βεβαίως ήταν οι εξόχως επιδραστικοί επιτάφιοι λόγοι, που εκφωνούνταν από διακεκριμένους ομιλητές της εποχής προς τιμήν των πεσόντων στις πολεμικές συρράξεις. Συναρπάζει πράγματι το γεγονός ότι και σε αυτή την τόσο συναισθηματικά φορτισμένη συγκυρία η βαθιά ευλάβεια των πενθούντων λειτουργεί ως πανίσχυρο παρηγορητικό κίνητρο, με αποτέλεσμα η εθελουσία των τεθνεώτων να μεταρσιώνεται σε αναντικατάστατο πρόκριμα ευθανασίας και εν τέλει αφηρωισμού, με άλλα λόγια σε συντελεστικό παράγοντα μουσικιστικής αθανασίας και τιμητικής υστεροφημίας.

Ευρέως γνωστή είναι η θυμώσφη διαπίστωση ότι η εκκλησία προσομοιάζει με τη φωτιά, γιατί όποιος απομακρύνεται επί μακρόν από αυτήν παγώνει και όποιος πλησιάζει υπέρ το δέον προς αυτήν καίγεται· ωστόσο, αυτό που ισχύει στην πραγματική ζωή είναι εντελώς διαφορετικό. Εχουν υπάρξει περιπτώσεις στην ανθρώπινη ιστορία όπου κοινωνίες ολόκληρες πήραν τις αποστάσεις τους από εκκλησιαστικούς θεσμούς χωρίς να δοκιμάσουν το ψύχος του αποχωρισμού, και βεβαίως έχουν παρατηρηθεί διαμετρικά αντίθετες περιπτώσεις, όπου ηγεμονίες μικρές ή μεγάλες εναγκαλίσθηκαν τις φλόγες και ακολούθως σφουρηλατίθηκαν και μεγαλούργησαν μέσα στο θαυματουργό καμίνι της θρησκευτικής πίστης. Συνεπώς, αναφορικά με το ζήτημα του διαχωρισμού εκκλησίας και κράτους οφείλουμε να βαδίσουμε όλοι μας από εδώ και στο εξής με ορθοφροσύνη και μετριοπάθεια χωρίς ιδεοληψίες και δογματισμούς – πάνω απ' όλα με ειλικρινή ευλάβεια στον διαιώνιο δεσμό που υφίσταται μεταξύ της ελληνικής πολιτείας και της χριστιανικής ορθοδοξίας – την οδό της αλληλοκατανόησης και του αλληλοσεβασμού.

Ο κ. Ανδρέας Γ. Μαρκαντωνάτος είναι καθηγητής της Αρχαίας Ελληνικής.

Κομπολόι από αναμνήσεις

Αρχές δεκαετίας του '60. Στην αριστερή πλευρά της εισόδου του θεάτρου «Βρετανία» στην Πανεπιστημίου, υπάρχει μία πόρτα. Οδηγεί σε ένα μπαρ, που αν θυμάμαι καλά ονομαζόταν Babis' Bar. Μάλλον αυτό ήταν το όνομά του, μια και ανήκε στον (αργότερα διάσημο) Μπάμπη Μωρέ.

Αργά τα βράδια μαζευόταν εκεί μια παρέα. Προεξάρχων ο δημοσιογράφος (και αργότερα διευθυντής) του «Βήματος» Χάρης Μπουσμπουρέλης. Τακτικό μέλος ο επίσης δημοσιογράφος Οδυσσέας Ζούλας. Κατά καιρούς περνούσαν από εκεί διάφοροι του «σιναφιού», με κορυφαίο τον Λέοντα Καραπαναγιώτη.

Εγώ, άρτι επιστρέψας από τις σπουδές μου στη Γερμανία, περνούσα τους τελευταίους μήνες της θητείας μου στο Ναυτικό, κάνοντας (προς βιοπορισμόν) δουλειές του ποδαριού, όπως: μεταφράσεις βιβλίων, μαθήματα ξένων γλωσσών, συγγραφή σχολιασμού ταινιών μικρού μήκους, ραδιοφωνικές εκπομπές – κι ό,τι άλλο ήθελε προκύψει.

Δεν θυμάμαι πώς βρέθηκα σε αυτή την παρέα, ούτε ποιος με είχε συστήσει. Γεγονός είναι ότι περνούσαμε καλά. Κάποια στιγμή ο Ζούλας μάς κάλεσε στο σπίτι του όπου γνωρίσαμε τη σύζυγό του Βαρβάρα, το γένος Δράκου, επίδοξη συγγραφέα που μόλις είχε κυκλοφορήσει το πρώτο της βιβλίο. Κάπου υπάρχει ακόμα, με αφιέρωση, στα αχανή βάθη της βιβλιοθήκης μου.

Σε λίγο γνωρίσαμε και την κόρη του, βρέφος μόλις, αλλά με ιχυρές απόψεις. Όταν ήθελε κάτι, καλόν θα ήταν να το αποκτήσει...

Ενα καλοκαίρι ο Μπάμπης Μωρές μετακόμισε το μπαρ του στην Υδρα και το ονόμασε «Λαγουδέρα». Για δύο περίπου δεκαετίες ήταν διάσημο, συγκεντρώνοντας επιφανείς Έλληνες και ξένους. Η παρέα μετακόμισε και αυτή στην Υδρα, εμπλουτισμένη με πολλά βαριά ονόματα. Κάπου στα χαρτιά μου έχω μια φωτογραφία με τον αδικοχαμένο Τζο Ντασέν. Εκεί γνώρισα τον Λήγοναρντ Κοέν, λογοτέχνη ακόμα. Ο Καραπαναγιώτης μού είχε συστήσει την πανέμορφη Νανά Ησαΐα, ποιήτρια και ζωγράφος, μαθήτρια του Τέτση. Είχε διατελέσει γραμματέας του Κωνσταντίνου Καραμανλή (πράγμα που με έσωσε στη θητεία μου) αλλά αργότερα μόναζε στην Υδρα. Καλή ζωγράφος (έχω έναν πίνακα που μου χάρισε) αλλά ακόμα καλύτερη ποιήτρια. Πέθανε νέα, στα 60+ της.

Εγώ είχα τρυπώσει στη διαφήμιση – τη μόνη δουλειά που μπορούσε τότε να μου εγγυηθεί ένα πιάτο (καλό) φαΐ. Μέχρι που χόρτασα και το έριξα στο γράψιμο.

Ο Οδυσσέας Ζούλας έφυγε νωρίς, το 1992. Νομίζω πως δεν ξεπέρασε την απώλεια της γυναίκας και της κόρης του, που ερωτεύθηκαν (και οι δύο) τον Γιάννη Διακογιάννη.

Όλο αυτό το κομπολόι των αναμνήσεων ξεκίνησε αντίστροφα, από τον πρόωρο και γενναίο θάνατο της Ρίκας Βαγιάννη. Πιθανότατα της πιο γοητευτικής και ενδιαφέρουσας από τις γυναίκες που γνώρισα. Τα είχε μέσα του όλα αυτό το μωρό, που αντάμωσα πριν από 55 χρόνια. Την ομορφιά, το τσαγανό και το χιούμορ. Βρεθήκαμε δίπλα-δίπλα σε εκπομπές και στήλες και χάρηκα την οξυδέρκεια και την ελευθερία της.

Είναι περίεργο να βλέπεις τους νεότερους να φεύγουν – όταν μάλιστα έχουν τόσο πάθος για ζωή.

Πένθος, πολύ, τελευταία. Και ο Λορέντζος Μαβίλης:

Αν δεν μπορείς παρά να κλαίς το δειλί, τους ζωντανούς τα μάτια σου ας θρηνηθούν: Θέλουν, μα δεν βολεί να λησμονήσουν.